

200 χρόνια από την Επανάσταση
1821-2021

Διαφωτισμός και παιδεία



κινητήριος δύναμη
της Επανάστασης του 1821

1ο ΓΕΛ ΧΑΛΚΙΔΑΣ
Τρίτη, 9 Μαρτίου 2021

Διαφωτισμός: ορισμός¹- χαρακτηριστικά-επιδιώξεις

*ανατρεπτικό πνευματικό κίνημα, με ισχυρές αγγλικές καταβολές και με επίκεντρο τη Γαλλία του 18ου αιώνα,

*εξακτινώθηκε σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο και άφησε βαθιά τα ίχνη του και στις περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Κύρια χαρακτηριστικά:

1. εκκοσμίκευση της γνώσης,
2. πίστη στον ορθό λόγο και στην ιδέα της προόδου,
3. υπονόμευση της χριστιανικής θρησκείας
4. λατρεία της επιστήμης, του πειράματος και της παρατήρησης.

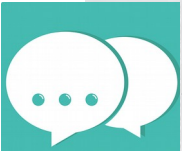
Ταυτόχρονα, εξέφρασε μια γενικευμένη αμφισβήτηση των εξουσιών του παλαιού καθεστώτος, με αντίστοιχη προβολή της αξίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη

¹ <https://www.greek-language.gr/greekLang/literature/studies/essays/05.html>

Μια εικόνα που λέει πολλά!



Προμετωπίδα του έργου *Éléments de la philosophie de Newton* (Άμστερνταμ, 1738), όπου εμφανίζεται ο **Βολταίρος**² στο γραφείο του να δέχεται το φως της αλήθειας **από τον Νεύτωνα** διά μέσου ενός καθρέφτη, που κρατά η **Madame du Châtelet**



Συζητείστε για το περιεχόμενο και το μήνυμα της εικόνας
(αφού λάβετε υπόψη χρήσιμες υπενθυμίσεις:

Νεύτωνα (1643-1727): Άγγλος φυσικός, μαθηματικός, αστρονόμος, φιλόσοφος, αλχημιστής και θεολόγος

Βολταίρος (1694-1778): Γάλλος συγγραφέας, ιστορικός και φιλόσοφος, διάσημος για το πνεύμα του, τις επιθέσεις του εις βάρος της Καθολικής Εκκλησίας και την υπεράσπιση της ανεξιθρησκείας, της ελευθερίας του λόγου

Madame du Châtelet (1706-1749): Γαλλίδα φυσικός, μαθηματικός και συγγραφέας. Συγκαταλέγεται μεταξύ των σημαντικότερων γυναικών επιστημόνων, ζώντας μάλιστα σε μία εποχή κατά την οποία οι κοινωνικές συνθήκες δεν ευνοούσαν την εκπαίδευση των γυναικών³)

² <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%BF%CE%BB%CF%84%CE%B1%CE%AF%CF%81%CE%BF%CF%82>

³ <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Chatelet/>

Η εκπαίδευση του Γένους την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας

από τον 17ο αιώνα έχουμε δύο βασικούς τύπους σχολείων:

1) «**σχολείον των κοινών γραμμάτων**» ή «**σχολείον των ιερών γραμμάτων**»):

κατώτερο σχολείο, στο οποίο παρέχονταν βασικές γνώσεις γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής, τα «κοινά γράμματα» .

Λειτουργούσαν άτυπα με τη φροντίδα μιας κοινότητας⁴ ή μιας ενορίας.

Απευθύνονταν σχεδόν αποκλειστικά σε αγόρια, συνήθως με προοπτική να γίνουν ιερείς ή αναγνώστες και ψάλτες της Εκκλησίας. Χρέη δασκάλου είχε κατά κανόνα ο ιερέας της ενορίας.

Σε αρχοντικές και εύπορες οικογένειες η εκπαίδευση αυτού του επιπέδου δινόταν από εγγράμματους συγγενείς ή έμμισθους οικοδιδασκάλους



2) «**σχολείον των ελληνικών μαθημάτων**», (ή «**ελληνικόν σχολείον**», «**ελληνική σχολή**», «**Μουσεΐον**», «**Ελληνομουσεΐον**» «**Ακαδημία**», «**Γυμνάσιον**», «**Λύκειον**»): σχολείο μέσης βαθμίδας, όπου διδάσκονταν κυρίως τα λεγόμενα «**γραμματικά**» μαθήματα (γραμματική της αρχαίας ελληνικής και κείμενα αρχαίων και χριστιανών συγγραφέων λεγόμενα «**εγκύκλια μαθήματα**»).

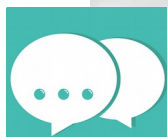
Στο πλαίσιο του ίδιου σχολείου, κάποιες φορές, περιλαμβάνόταν και ένας ανώτερος κύκλος σπουδών με διδασκαλία των «**φιλοσοφικών**» μαθημάτων: της φιλοσοφίας και των θετικών επιστημών (κυρίως από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά, με τη σταδιακή διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού).

⁴ Μπορείτε να δείτε ένα καταστατικό ελληνικής κοινότητας (Λαμψιάκου) στην οθωμανική αυτοκρατορία , όπου υπάρχουν κανόνες για την λειτουργία του σχολείου της κοινότητας. ΓΑΚ ν. Ευβοίας. (Σχετικό άρθρο έχει εκδοθεί στη Φιλολογική, τεύχος 36) <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=491156>

Υποστηρίζεται ότι:

“Υπό την επίδραση του Διαφωτισμού συντελείται η μετάβαση
«από το “ελληνικό σχολείο” της Εκκλησίας στο σχολείο του
ελληνικού έθνους»⁵”

Αυτές οι αλλαγές συναρτώνται με τις ευρύτερες ανακατατάξεις σε κοινωνικό, οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο (: άνοδος της εμπορικής τάξης και διάδοση των ιδεών του Διαφωτισμού, ανάπτυξη της ιδέας των εθνοτήτων ως ριζοσπαστική πολιτική αντίληψη σε βάρος των πολυεθνικών, απολυταρχικών αυτοκρατοριών)



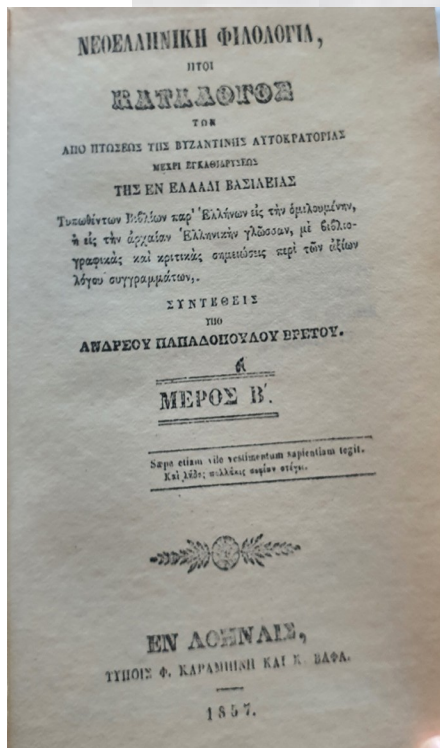
Τι, κατά τη γνώμη σας, σημαίνει “σχολείο του ελληνικού έθνους”;

δίκτυο
ελληνικών
παροικιών
στην
Ευρώπη
οι
παροικίες
αυτές δεν
είναι μόνο
κέντρα



πλουτισμού των Ελλήνων εμπόρων, αλλά και πνευματικά κέντρα, σε

⁵(Χατζόπουλος, Κ.Κ. (2011), Η εκπαίδευση των ορθοδόξων στην εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας, στο Σ.Μπουζάκης(επιμ) Πανόραμα της ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις, τόμος Ι, Αθήνα, Gutenberg-Δαρδανός, σελ. 323)



Η διάδοση των νέων ιδεών συμβαίνει με την εκδοτική δραστηριότητα.

Αριθμός βιβλίων της θύραθεν (κοσμικής) παιδείας στα ελληνικά (*)

Χρονική περίοδος	αριθμός ⁶ βιβλίων/περιοδικών
15ος	14
16ος	59
17ος	244
18ος (ως 1832)	562

(*) ποια ελληνικά; (→ αρχή “γλωσσικού ζητήματος”)



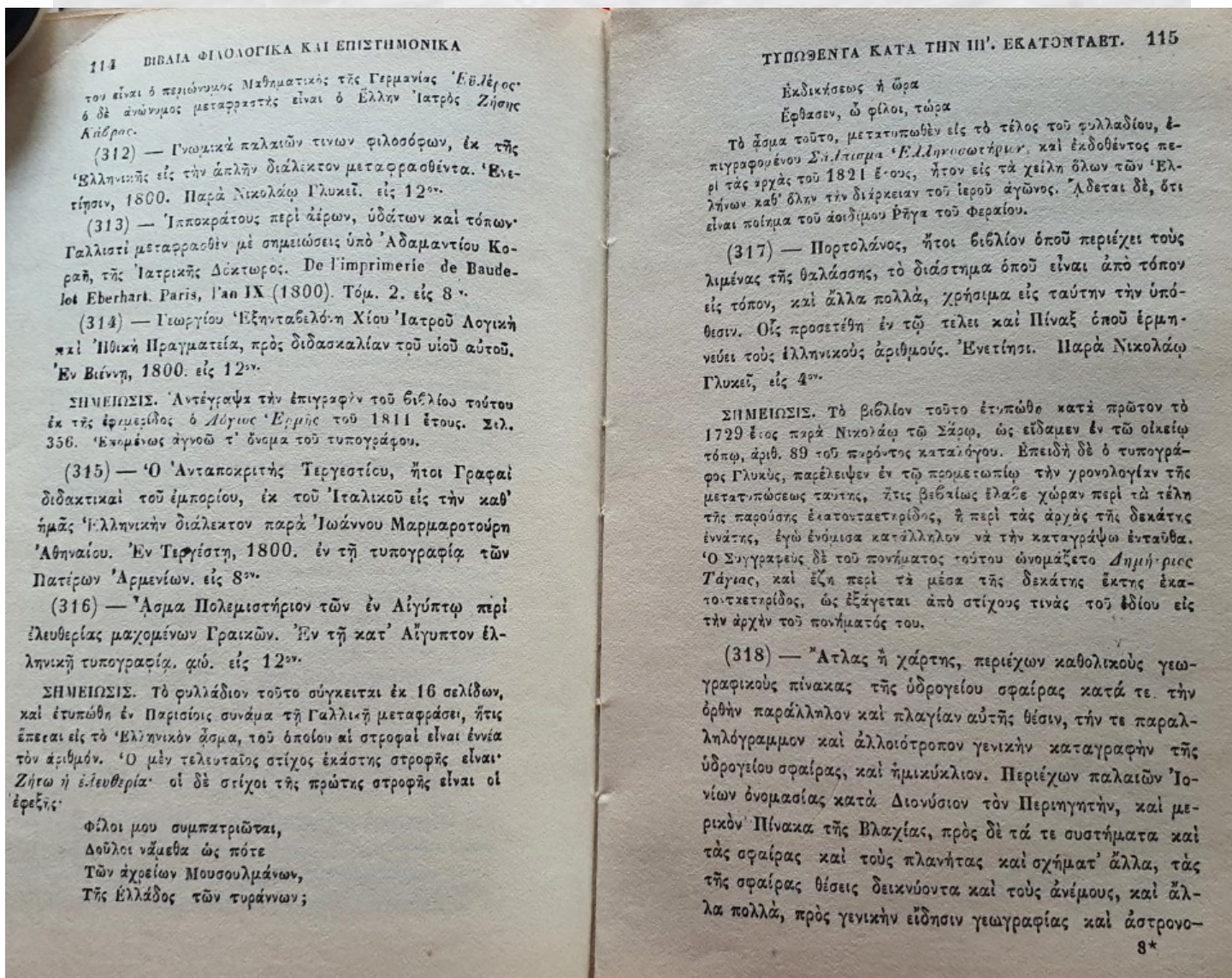
αίτημα για διαμόρφωση ενός γλωσσικού οργάνου κατάλληλου για την πνευματική ανάπτυξη - φωτισμό του Γένους και την απελευθέρωση.

Δύο αντίρροπες τάσεις :

αποκλειστική χρήση της ομιλουμένης γλώσσας : επιλογή συμβατή με τις ιδέες του Διαφωτισμού για τις εθνότητες - υποστηρικτές: κύκλος Λημ. Καταρτζή

6 στοιχεία α
παρ' Ελλήνων.

Δείτε τους τίτλους των βιβλίων που εκδίδονται, και τους τύπους των τυπογραφείων. Τι μπορείτε να συμπεράνετε από το είδος των βιβλίων που τυπώνονται;



ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΦΥΣΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Η στροφή προς τις φυσικές επιστήμες και τα μαθηματικά **σηματοδοτεί** :

- την προσπάθεια χειραφέτησης των ελληνόφωνων πληθυσμών μέσω της **μεταβολής της νοοτροπίας**, δηλαδή τη στροφή προς την κριτική θεώρηση του κόσμου και της καθημερινότητας , οπότε και την απαλλαγή από προκαταλήψεις και δεισιδαιμονίες.
- την **επίτευξη της ανθρώπινης ευδαιμονίας** μέσω της βελτίωσης των υλικών όρων της ζωής

- Φιλομαθείς νέοι σπουδάζουν στα Πανεπιστήμια της Δύσης, με τη βοήθεια πλούσιων ομογενών εμπόρων που τους δίνουν υποτροφίες
-Με τη γλωσσομάθειά τους μελετούν τα εγχειρίδια Φυσικών Επιστημών που κυκλοφορούσαν και τα μεταφράζουν.
-Οι μεταφράσεις οφείλουν να είναι ακριβείς με εκλαϊκευτικό ύφος και ξεκάθαρο εκπαιδευτικό στόχο.
- το πλούσιο μεταφραστικό έργο αποτελεί απόδειξη της ηθικής αναγέννησης μέσω της επαφής με τη δυτική παιδεία
- Τυπώνονται σε βιβλία και διοχετεύονται σε ιδιώτες, βιβλιοθήκες και σχολεία στον ελλαδικό χώρο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

εκδόσεις έργων: Ρήγα Βελεστινλή, **Φυσικής Απάνθισμα**, Βιέννη 1790 (ερανίζονται πληροφορίες για τις φυσικές επιστήμες και τη φυσιολογία από τη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια)

σχολεία- βιβλιοθήκες : α/ 1808, ο Κωνσταντίνος Κούμας στο **Φιλολογικό Γυμνάσιο Σμύρνης** διδάσκει μαθηματικά, φιλοσοφία, πειραματική φυσική, γεωγραφία και ηθική, ενώ οργάνωσε φυσικά και χημικά πειράματα εξοπλίζοντας τη σχολή με τα αντίστοιχα όργανα[

β/1797, στην Καπλάνειος Σχολή των Ιωαννίνων ο Αθανάσιος Ψαλίδας εμπλουτίζει το πρόγραμμα της σχολής με μαθήματα φυσικών επιστημών, ιστορίας, γεωγραφίας, εμπορικών γνώσεων και ξένων γλωσσών. Έφερνε από ευρωπαϊκές πρωτεύουσες ειδικά όργανα μετρήσεων και χάρτες, με τα οποία δίδασκε αστρονομία και κοσμογραφία, και εκτελούσε πειράματα φυσικής και χημείας, προσελκύοντας το ενδιαφέρον ακόμη και εξωσχολικών θεατών. Μια τέτοια περίπτωση

εξωσχολικού θεατή των πειραμάτων του ήταν ο Αλή Πασάς, στον οποίο επέδειξε πείραμα στατικού ηλεκτρισμού.

γ. 1814, **Σχολή Μηλεών Πηλίου**: ο Γρηγόριος Κωνσταντάς με τον **Ανθιμο Γαζή**, συνυπέγραψαν ένα υποσχετικό, το οποίο προέβλεπε ότι θα συνεισέφεραν όχι μόνο την προσωπική τους εργασία, αλλά και από 500 χρυσά νομίσματα ο καθένας, ώστε να υλοποιηθεί η κοινή τους προσπάθεια σε νεόκτιστο κτίριο. Το κτίριο κτίσθηκε με την επίβλεψη του Κωνσταντά, ενώ ο ίδιος είχε ήδη αρχίσει να διδάσκει δωρεάν. Με έμβλημα το «**Ψυχής άκος**» (θεραπεία ψυχής) στην είσοδο της πλούσιας βιβλιοθήκης της Σχολής, η **Σχολή των Μηλεών** απέκτησε γρήγορα φήμη σημαντικού εκπαιδευτικού κέντρου. Τα διασωθέντα βιβλία της Σχολής αποτελούν τον πυρήνα της σημερινής **Δημόσιας Βιβλιοθήκης Μηλεών Μαγνησίας**

ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΙΑ μέσα από την ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ και την ΙΣΤΟΡΙΑ

- **Νεωτερική Γεωγραφία** των Δημητριάων (Δανιήλ Φιλιππίδης- Γρηγόριος Κωνσταντάς) ,1791: μεταφράζουν στο έργο τους επιλεγμένα αποσπάσματα από τη **Μεθοδική Εγκυκλοπαίδεια των D' Alembert, Diderot**.
- Η **Χάρτα του Ρήγα** (Βιέννη 1796-1797) : αριστούργημα πολυμάθειας και υπομονής . Απεικονίζει τον ελλαδικό χώρο και τη βαλκανική χερσόνησο.
Περιλαμβάνει δέκα επιπεδογραφίες αρχαίων πόλεων, μεσαιωνικά νομίσματα συνοδευόμενα από σχόλια για την προέλευσή τους, μυθολογικές και συμβολικές παραστάσεις, μια κάτοψη αρχαίου θεάτρου και πολλά άλλα.
Συντάχθηκε κατά υπάρχοντα χαρτογραφικά πρότυπα αλλά προσθήκες του Ρήγα όπως ο αλφαβητικός κατάλογος σημαντικών ηρώων, φιλοσόφων, βασιλέων κ.ά. προσώπων της αρχαίας ιστορίας (φ. 10, 11) και ο χρονολογικός κατάλογος των ηγεμόνων που ξεκινά από τον **Μέγα Αλέξανδρο** και καταλήγει στον σύγχρονο σουλτάνο **Σελίμ Γ** (φ. 12, 2, 3), αναπαριστούν τη σύνδεση του χώρου με το ιστορικό συνεχές και την ανθρώπινη δραστηριότητα

Σχόλιο: Η γνώση φαίνεται για το Ρήγα να απαιτεί εύχρηστο (γι αυτό η Χάρτα κυκλοφορεί σε ανεξάρτητα φύλλα), ευχάριστο (απεικονίσεις διάφορες), διαθεματικό (ιστορία-μυθολογία, γεωγραφία,μετεωρολογία/ ανεμοδείκτης), ευσύνοπτο υλικό.
- Ο ίδιος μεταφράζει τον **Νέο Ανάχαρη** του Ζαν Ζακ Μπαρτελεμύ , που γράφτηκε κατά μίμηση του “Ανάχαρις” του Λουκιανού(2ος αι. μ.Χ) , όπου περιγράφεται περιήγηση στη Αρχαία Ελλάδα



Δείτε τη Χάρτα του Ρήγα και σκεφτείτε, λαμβάνοντας υπόψη και τις δοθείσες πληροφορίες, αν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως “πολυμεσικό” αρχείο.



ΗΘΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ των ΝΕΩΝ

- Η Ηθική στον Διαφωτισμό παίρνει νέο περιεχόμενο. Δεν είναι η μακαριότητα της χριστιανικής πίστης αλλά η επιδίωξη της ευδαιμονίας δηλ το μερίδιο της ευτυχίας στη ζωή. Συναντάται η λήξη σε πιο απίθανα σημεία: σε στίχους, θεατρικά έργα, μυθιστορήματα.
- Δρόμος προς αυτή , η αρετή ως ύψιστη ιδιότητα του πολίτη. “Τη δειλή και δουλική φρόνηση πρέπει να αντικαταστήσει η γενναία και ελευθέρια αρετή.”
- Η μίμηση είναι η μέθοδος για να γίνει ηθικός , να φτάσει κανείς τα καλά πρότυπα. Για τους Έλληνες που πρέπει να μιμηθούν τους αρχαίους προγόνους η μίμηση θα αρχίσει απέξω (περιβολή, γλώσσα, ονόματα) για να προχωρεί προς την ουσία. Παραδίδεται ότι ο Ρήγας γύριζε με μια αρχαία περικεφαλαία στο κεφάλι.
- Πρωτότυπα έργα , μεταφράσεις από ξένους και αρχαίους είναι χρήσιμα σε αυτήν την κατεύθυνση της ηθικής διαπαιδαγώγησης.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: Ρήγα Βελεστινλή, *Σχολείον Ντελικάτων Εραστών, ήτοι βιβλίον ηθικόν περιέχον τα περίεργα συμβεβηκότα των ωραιότερων γυναικών των Παρισίων ακμαζουσών κατά τον παρόντα αιώνα, 1790*

Ο Ρήγας σε αυτά τα ελευθέρια αφηγήματα προσπαθεί να δώσει έναν χαρακτήρα ηθικό (“οι εμπεριεχόμενοι έρωτες εις υπανδρίαν καταντούν , η οποία είναι μυστήριο”) και προσφέρονται “εις όλες τις αισθαντικές νέες και νέους” ,που θα εύρισκαν πλούσια τροφή για τις ψυχικές ανησυχίες τους .

Ο Ρήγας επιθυμεί να “ηδύνει και να ωφελήσει τον αναγνώστη του, με το να δώσει “μια αμυδράν ιδέαν των κατά την Ευρώπην ηδονικών αναγνώσεων, οι οποίαι και ευφραίνουσι και τα ήθη τρόπον τινά επανορθούν.” Οι αρετές της ειλικρίνειας, της τιμότητας, της ηθικής ακεραιότητας, της εργατικότητας, της φιλομάθειας, της ορθοκρισίας, της φιλοπονίας, της σεμνότητας, του σεβασμού κοσμούν τους νέους, που γίνονται παραδείγματα. Ένα ρεύμα φιλελευθερισμού διατρέχει αυτά τα ερωτικά κείμενα. Ο Λέανδρος (ένας από τους ήρωες) αναπαράγει τις συμβουλές του πατέρα του:” Παιδί μου, με τους κατωτέρους σου, αν έχης , να στοχάζεσαι πως είναι παρόμοιοι σου. Με τους μεγαλυτέρους σου πάλιν, πως είναι καλύτεροί σου. Και πάντοτε να φέρεσαι με αγάπην εις όλους, διότι όλοι οι άνθρωποι είναι ισότιμοι” Οι γυναίκες κοσμούνται με τις αρετές του φύλου τους, αλλά είναι εγγράμματες , επιθυμούν να ενημερώνονται. Παρουσιάζονται να συνομιλούν ισότιμα και με παρρησία με τους άνδρες, αλλά οι άνδρες έχουν ορθότερη κρίση.



Το παρακάτω απόσπασμα είναι από το “Απάνθισμα Φυσικής”, του Ρήγα. Διαβάστε το και σχολιάστε: α/ τη σχέση δασκάλου – μαθητή β/ τη μέθοδο διδασκαλίας και γ/ τις νέες ιδέες του Διαφωτισμού, που περιέχει:

Περὶ Γῆς

• — “Ἐχομεν ἄλλο κανένα σῶμα εἰς τὸν οὐρανόν, διὰ νὰ εἰποῦμεν περὶ αὐτοῦ τίποτες τώρα; ~~ἐρώτησε τὸ παιδί μου.~~

— Ναί, ἔχομεν, ~~ἀπεκρίθην~~, τὸ κυριώτερον ἀκόμη· δὲν ἤμποροῦμεν ὅμως νὰ τὸ ἰδοῦμεν τώρα εἰς τὸ νυκτικὸν σεργιάνι μας.

• — Νὰ καιρὸς νὰ ρωτήσω, ~~εἶπε κρυφά~~: ἐννοεῖτε τὸν “Ἥλιον, δὲν εἶναι ἔτζι;

— Ναί, παιδί μου, τὸν “Ἥλιον, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον σῶμα εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἂν αὐτὸς ἔλειπε, δὲν ἤθελε εἶναι μήτε κόσμος. ~~Ἄν αὐτὸς χαθῆ, δὲν ἤμποροῦμεν πλέον μήτε ἡμεῖς νὰ ζήσωμεν. Πλὴν τώρα δὲν εἶναι καιρὸς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτοῦ, διατὶ πρέπει νὰ κατεβοῦμεν ὀπίσω εἰς τὴν Γῆν μας ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὅπου ἀνεβήκαμεν. Εἰς αὐτὴν θέλομεν εὔρει πράγματα χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα διὰ νὰ καταλάβωμεν τὸν “Ἥλιον καὶ ὅλον τὸ σύστημα τοῦ κόσμου.~~

• — Τοῦτο ἐπιθυμῶ καὶ ἐγώ, ~~ἀπεκρίθη τὸ παιδί.~~ Συμπεραίνω πὼς θεὸς νὰ ἀκούσω διάφορα πράγματα ἀπὸ τὴν συνομιλίαν σας αὐτὴν, καὶ θέλω καταλάβει καλὰ ἐκεῖνα ὅπου ἕως τώρα δὲν ἐνίωσα.

~~Ἦν ἡμεῖς οὖν ἐπιθυμῶμεν νὰ ἐπιλέξωμεν τὴν ἐπιθυμίαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν πλανη-~~

κόσια μίλια. Είναι και δεκατρείς φορές μεγαλύτερη από το φεγγάρι. Ἀπέχει δὲ ἀπὸ τὸν Ἥλιον τριάντα πέντε μιλιούνια μίλια. Τὸ κατοικουμένον τῆς μέρος εἶναι δεκαεπτὰ μιλιούνια μίλια τετραγωνικά¹.

Τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐνόμιζον πὼς ὁ Ἥλιος καὶ οἱ πλανῆται νὰ ἐγύριζαν τριγύρω εἰς τὴν Γῆν. Αὐτὸ τὸ σύστημα ἦτον γνωστὸν πρὸ δύο χιλιάδων χρόνων καὶ συγγράφει περὶ αὐτοῦ ἕνας Ἕλληνας, Πτολεμαῖος ὀνόματι. Ποῖος ἤξεύρει ὅμως πόσον καιρὸν πρωτύτερα τὸ ἐδόξαζον! Φαίνεται πὼς τὸ ἐδέχθησαν καὶ κάμποσα ἄλλα ἔθνη ὅθεν διαβάζομεν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ: «Ἄς σταθῆ ὁ Ἥλιος πρὸς τὴν Γαβαών». Ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου θεωροῦν τὴν Παλαιὰν Γραφὴν ὡς βιβλίον νόμου, λέγουν πὼς ὁ Ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν Γῆν. Πλὴν ἕνας Ἰταλός, Γαλιλαῖος ὀνόματι², εἶδε τὰ ἄτοπα αὐτῆς τῆς διδασκαλίας καὶ εἶπε πὼς στέκεται μὲν ὁ Ἥλιος, τρέχουν δὲ οἱ πλανῆται τριγύρω του. Ἐπρεπεν ὅμως νὰ φύγη, διὰ νὰ μὴν καταστήσῃ εἰς τὴν ἀγίαν Ἰνκιζιτζιόνε, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι ἐλπίς, ἀφοῦ πέση, νὰ γλυτώσῃ τινάς, καθὼς μήτε καὶ ἀπὸ τὴν φωτῖαν.

Ὑστερον ἀπ' αὐτὸν ἐσηκώθη Νικόλαος ὁ Κοπέρνικος, Προυσιάνος, εἰς ἕναν τόπον, ὅπου βασιλεύει ἡ ἐλευθερία καὶ ὅπου ἔχει κύρος τὸ γνωμικὸν τοῦ Χάλερ, ὅπου λέγει: «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλὰ».

Αὐτὸς ὁ Κοπέρνικος, βλέποντας πὼς δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ τὴν ἀγίαν Ἰνκιζιτζιόνε ἢ τοὺς ἱεροὺς κεραυνοὺς τῶν ἀφορισμῶν τοῦ ἀγίου θρόνου τοῦ Πάπα, ἔφερεν εἰς ἔκβασιν τὴν ἰδέαν τοῦ σοφοῦ Ἰταλοῦ. Ἄφησε τὸν Ἥλιον νὰ ἡσυχάσῃ κομμάτι, ὕστερον ἀπὸ ἕναν τόσον πολυχρόνιον κόπον, καὶ ἔκαμε τὴν Γῆν καὶ τοὺς πλανήτας νὰ τρέχουν τριγύρω του.

1. Τὸ τετραγωνικὸν μίλι πρέπει νὰ ἔχη καὶ πλάτος ὅσον ἔχει μᾶκρος.

2. Πρὸ τοῦ Ἰταλοῦ, ἐπενόησε πρῶτος τὴν καθημερινὴν περίοδον τῆς Γῆς περὶ τὸν ἄξονά της Νικήτας ὁ Συρακούσιος. Δεύτερος ὁ Φιλόλαος ἐπενόησε τὴν ἐτήσιον. Μετ' αὐτὸν Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος ὕστερον ἀπὸ ἑκατὸν χρόνους, καθὼς τὸ λέγει ὁ Ἀρχιμήδης εἰς τὸ Ἀριθμὸς ἄμμου.

Δίνεται τόση σημασία στην αξία της Παιδείας ως προϋπόθεση για την απόκτηση της Ελευθερίας του Γένους, ώστε ο Ρήγας, αυτός που συνδύασε εμβληματικά στο πρόσωπό του τον λόγιο και τον επαναστάτη, στη **“Νέα Πολιτική Διοίκηση, Τα Δίκαια του Ανθρώπου”** (το σύνταγμα που ετοίμασε για την παμβαλκανική συνομοσπονδία, η οποία θα διαδεχόταν την ανατραπέισα οθωμανική τυρρανία) στο άρθρο 22 προβλέπει:

“ Όλοι χωρίς εξαιρέσιν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τα χωρία δια τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά. Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποίαν λάμπουν τα ελεύθερα έθνη. Να εξηγούνται οι παλαιοί ιστορικοί συγγραφείς. Εις δε τας μεγάλας πόλεις να παραδίδεται η γαλλική και η ιταλική γλώσσα. Η δε ελληνική να είναι απαραίτητα.”

